

Lect. univ. dr. Gheorghe Butuc,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

**ORTODOXIA ÎNTRE RAȚIONALISM
ȘI RAȚIONALITATE
LA SFÂNTUL VASILE CEL MARE.
UN POSIBIL RĂSPUNS LA O NEDREAPTĂ ACUZĂ
ADUSĂ NEAMULUI NOSTRU**

***Abstract:** In this study I will not do an analysis of Saint Basil the Great's thinking, not even an introspection into his work, but starting from an chosen text (I would say randomly, with the conviction that there are many such texts in his work) we will try to understand a specifically Orthodox way of thinking regarding reason, both in its general sense, but also in its particular aspect, of a typical human function. Starting from this, I will try a possible response to some accusations against Orthodoxy (from our Romanian space and not only), that it might be too "slow" and devoid of social dynamics (and even missionary), precisely because it does not emphasize particularly the outer "miracles" of reason.*

***Keywords:** Orthodoxy, rationalism, rationality, Saint Basil, unjust accusation, Romanian specificity.*

În studiul de față nu voi face o analiză a gândirii Sfântului Vasile cel Mare, nici măcar o incursiune în întreaga sa operă, ci pornind de la un text ales (aș zice chiar aleatoriu, cu convingerea că în opera sa sunt multe astfel de texte) vom încerca să înțelegem un mod de gândire, specific ortodox, privitor la rațiune, atât în sensul ei general, dar și în aspectul ei particular, de funcție specific umană. Plecând de la aceasta voi încerca un posibil răspuns pentru unele acuze aduse ortodoxiei din spațiul nostru românesc și nu numai, că ar fi prea „lentă” și lipsită de dinamism social (și chiar misionar), tocmai

pentru că nu pune accent în mod deosebit pe „miracolele” rațiunii așa cum, de altfel, se întâmplă cu celelalte două confesiuni creștine, catolică și protestantă.

Autorii români care debutează în acest tip de atitudine sunt Emil Cioran și Constantin Rădulescu-Motru care, dincolo de monumentalitatea lor operă și contribuția substanțială adusă gândirii românești în mod special și gândirii contemporane de talie universală, au fost deranjați, de condiția (deloc propice) și soarta neamului românesc. Lor, le urmează alți și alți gânditori până astăzi¹. Exemplele aduse nu sunt tendențioase alese, ci, întrucât ele se bucură de o autoritate și un renume atât de însemnate, le-am considerat mai potrivite. Totodată, cei doi gânditori promotori, departe de a fi incriminați în vreun fel, reprezintă (doar) două pretexte specific românești de la care pornind să putem înțelege același tip de acuze pe care le-a primit și le primește încă ortodoxia indiferent de timp și spațiu. Deci, nu o răfuială cu cei doi autori se are în vedere² în acest studiu (ar fi nu numai lipsită de bun simț, ci chiar

1. Mai pot fi amintiți în aceeași direcție Lucian Blaga, Vasile Conta, D. Drăghicescu, P. P. Negulescu, Ioan Petrovici, Tudor Vianu, cu însemnate contribuții la cultura poporului român, continuați în actualitate de Mircea Cărtărescu, Lucian Boia sau Gabriel Liiceanu etc. Între ei, Nae Ionescu, Nichifor Crainic, Simion Mehedinți, Petre Țuțea, Mircea Vulcănescu, Ernest Bernea, Alex Ștefănescu, Andrei Pleșu, Sorin Dumitrescu, Adrian Papahagi, Aurel Ioan Pop etc., sunt pentru întoarcerea culturii spre ortodoxie, în timp ce ceilalți, în frunte cu Mihai Ralea, pledează pentru rațiune și libertate de spirit.

2. De altfel, răspunsuri pe măsură și potrivite și-au primit aceștia în epocă și ar fi, deci, de prisos o reluare a lor. De aceea, nici nu facem aici o analiză a operei lor; ci ceea ce ne interesează este doar tipul lor de critică, ca paradigmă generală, adusă ortodoxiei. Un astfel de exemplu de dialog în epocă îl avem între Mircea Vulcănescu și Emil Cioran, chiar dacă pe altă temă. Marin Diaconu ne oferă informația zicându-ne: „Studiul, *Dimensiunea românească a existenței*, în una din variantele (netipărite) ale dedicației către Emil Cioran, dă sensul perenității sub care este concepută viziunea românească asupra lumii: „*Lui Emil Cioran / Celui dornic de Schimbare la Față / acest răspuns, / din perspectiva vecinicii românești.*” Emil Cioran răspunde acestuia: „*Dacă evenimentele n-ar fi așa cum sunt și eu n-aș fi buimăcit de ele, m-aș apuca să scriu complementul negativ al acelei superbe Dimensiuni [...] Dacă răul din mine va fi odată atât de lucid pe cât a fost binele din tine, mă voi sforța să întunec puțin icoana Mioriței, să vorbesc și de gălbeaza ei*”, cf. Marin DIACONU, „Un chip spiritual al vremii”, *Prefață în: Mircea VULCĂNESCU, Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Dimensiunea românească a existenței, I*, Ed. Eminescu, București, 1996, p. 41.

obraznică o astfel de îndrăzneală în ceea ce mă privește), ci pornind de la o tipologie de argumentație critică să-i opunem, pe cât posibil, o altă viziune – nici pe departe un alt tip de argumentație³ – (în cadrul

---

Nu e nici pe departe un exemplu de ură sau ranchiună, ci un frumos exemplu de respect și de apreciere reciprocă. Este știut, de altfel, cât de mult îl prețuia Emil Cioran pe Mircea Vulcănescu. Într-o scrisoare către fiica acestuia, Elena, pe când Mircea Vulcănescu era închis, Emil Cioran îi scrie acesteia destăinuindu-se: „[...] *Păcatul strămoșesc, vădit în noi toți, nu se arăta în el care era atât de bine legat la trup și în care se adăpostea, paradox miraculos, un sfânt ieșit dintr-o icoană. De-ar fi vorbit despre finanțe sau despre teologie, din el izvorau o putere și o lumină pe care nu-mi este dat să le pot defini. Nu vreau să fac din tatăl dumitale un sfânt, dar era într-un fel... Nu râvnea la nimeni, nu ura pe nimeni.*” Și ca un semn că în dialogurile lor, chiar dacă de pe poziții opuse nu se urau, ci urmăreau critica constructivă, acesta adaugă: „*cât privește divergențele noastre privitoare la neamul românesc cred că n-am avut dreptate, de vreme ce suferă pentru ceea ce mi-a zis. Să suferi până la chin din pricina neînsemnătății istorice a țării tale e o infirmitate de literator, un viciu de scrib [...]* Era deschis și atât de pregătit să înțeleagă totul, nu era totuși menit, prin firea lui, să conceapă iadul, și încă mai puțin să coboare în el [...] nimeni nu mi-a lăsat o imagine mai vie [...] un gând de la el și deodată găsesc un rost nebuniei de a fi și mă împac cu lumea de aici.” Emil CIORAN, *Scrisoare către Elena-Maria-Viorica Vulcănescu*, în: M. VULCĂNESCU, *Ultimul cuvânt*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Ed. Humanitas, 1992, pp. 165-166.

3. Special am vrut să subliniez: „alt tip de argumentație“ pentru că, raportat la ortodoxie, nu putem vorbi de dispute pe sisteme filosofice sau structuri logice. Și ca să continuăm exemplele românești, amintim pe Lucian Blaga care, din dorința de a-și întemeia o poziție filozofică privitoare la cunoaștere, analizează strict logic-raționalist (matematic) dogma de căpătâi a creștinătății: „Sfânta Treime“, supunându-o la exerciții de reducere silogistică și prin aceasta distrugându-i taina. Vezi: Lucian BLAGA, *Eonul dogmatic, Trilogia cunoașterii I*, Ed. Humanitas, București, 1993, pp. 149-150. Lucian Blaga, vrând să-și susțină sistemul dialectic al cunoașterii paradisiace și cunoașterii luciferice, aplică acest sistem (folosind operatorul cunoașterii luciferice) la dogmele creștine (pe care le considera egale cu tipul de cunoaștere paradisiacă), operând după aceeași logică dialectică: obiectul cu partea văzută și nevăzută + operațiile planurilor de revelare α , β , γ (Cf. *Cunoaștere luciferică*, p. 121). Această operație aplicată dogmei trinitare produce o scindare între ființă și persoane: „*Entitatea divină e fanatică în planul γ (al înțelegerii pure); aici se deschide misterul ei; cripticul se revelează pe acest plan în direcția minus, în forma antinomiei transfigurate [...]* Termeni solidari și silnic scindați, fără a li se modifica conținutul, sunt aceea de ființă și persoană”. L. BLAGA, *Cunoașterea luciferică*, p. 150.

Tocmai scindarea celor doi termeni a schimbat înțelesul lor deplin, pe care-l aveau doar în unirea lor, chiar dacă luați fiecare în parte, ei rămân valabili. Formele

aceleași gândiri), reliefând în ce constă specificul creștin ortodox cu privire la rațiune.

***Raționalism și raționalitate:
terminologie și accepțiuni***

Dincolo de sensurile comune ale celor doi termeni în discuție: raționalism și raționalitate⁴, introducem aici o distincție a lor, tocmai pen-

și formulele prin care sunt redată dogmele pot fi oricând scimbate. Biserica are deschiderea (lui Hristos) de a accepta (dacă ar fi nevoie, sau dacă s-ar dovedi că cele pe care le are deja sunt insuficiente ori neduse până la capăt) altele, însă fără ca prin ele să fie modificat conținutul lor: adevărul ce trebuie înțeles prin ele. Pentru adevărul dogmei Sfintei Treimi, așa cum o are Biserica formulată până astăzi, cei doi termeni – ființă și persoană – nu se pot despărți. Aceasta este noutatea teologiei Părinților pentru filozofia elenă antică. Lucian Blaga, neînțelegând specificul dogmelor, a despărțit termenii nepropunând nimic în schimb. Un răspuns pe măsură și foarte bine argumentat primește chiar în epocă tot de la Mircea Vulcănescu: „Dogma nu este o realitate filosofică și rațională, pentru că nu e o realitate gândită. Erezia e mai rațională decât dogma, pentru că la baza ei stă un efort de sistematizare rațională care nu reușește decât cu prețul sacrificării a unei părți de adevăr. Dogma este o afirmație a credinței, o mărturisire a unui conținut revelat, restabilirea unui adevăr religios.”, în: M. VULCĂNESCU, *Bunul Dumnezeu cotidian. Studii despre religie*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Ed. Humanitas, București, 2004, p. 58. Și tot el afirmă: „Formularea dogmatică nu cuprinde o explicație a misterului, ci o apărare a lui împotriva rațiunii care caută să reducă. Transformarea misterului în problemă reprezintă un caz tipic de atenuare (luciferică) a misterului...”, în: M. VULCĂNESCU, *Pentru o nouă spiritualitate...* pp. 257-260, și în: *Bunul Dumnezeu cotidian...*, p. 383. De aceea, Biserica nu propune, prin dogme, un nou sistem de raționalizare aplicat realității care să concureze cu cele filozofice existente, ci ea își apără adevărul și invită la trăirea tainei lui. Cu toată această contradictorie viziune raționalistă, Lucian Blaga pare a aprecia ortodoxia, cel puțin așa cum este ea la români, față de celelalte două confesiuni creștine, catolică și protestantă, și, operând prin comparație, el conchide: „Spiritualitatea ortodoxă e orientată spre transcendență și vremelnicie [...] când e vorba de polul ei vremelnic, ortodoxia lucrează cu categoriile organicului, când e vorba de polul transcendenței, ortodoxia îl imaginează ca pe un transcendent ce coboară.” Cf. Nicolae BAGDASAR, *Istoria Filosofiei Românești*, Ed. Tipografia Moldova, Iași, 2001, p. 557.

4. La o simplă privire observăm o primă distincție dată în dicționar: „*raționalism* = termen prin care sunt determinate de obicei curente filozofice care atribuie primatul de ghid al cunoașterii și al conduitei umane. R. Descartes este considerat întemeietorul modern; autoritatea minții. *Raționalitate* = în sens general, însușirea a ceea ce este rațional, adică în conformitate cu rațiunea. Poate fi numită rațională

tru a evidenția două aspecte, ce se opun unul altuia, în același proces ce ține de facultatea sufletului și denumește rațiunea umană. Deci, prin raționalism vom înțelege modul autonom, abstractizant, reduționist, fragmentar, neunitar, etc., de analiză a fenomenelor lumii; iar prin raționalitate indicăm sensul personal-sobornicesc, plinar, holistic, unitar (cu trimitere la unitate) etc., de contemplare a unei părți a lumii în ansamblu ei. Altfel zis, din bogăția părții contemplate se poate înțelege frumusețea întregului.

Pornind de la distincția dată trebuie să spunem că învățătura ortodoxă nu are predilecție pentru raționalism pentru că nu absolutizează rațiunea și nu o echivalează cu întreg sufletul⁵ omului, ci o privește doar ca pe o latură a lui, sufletul având multe alte capacități de „cunoaștere“ și de simțire⁶, adică putem spune că Dumnezeu, care a pus

---

fie ființa gânditoare, în măsura în care este înzestrată cu rațiune, fie obiectul gândirii întrucât se conformează legilor rațiunii, fie în sfârșit, o metodă sau o argumentare, în măsura în care aplică legile rațiunii; cu alte cuvinte, conform unei rațiune“. Cf. *Enciclopedia de Filozofie și Științele Umane*, traducere de Luminița Cosma, Anca Dumitru, Florin Frunză etc., Ed. De Agostini, 2004, pp. 900-901.

5. „Noțiunea de suflet «psyché» înseamnă și «respirație» și «trebuință» și «curaj» și «caracter» și «sentiment» și «persoană», fiind fiecare dintre ele și fiind deopotrivă toate împreună [...] sufletul caută pe «un altul». Starea ființei noastre lăuntrice se definește prin «ne-starea» ei de sine“. ALEXANDRE C., *Dictionaire grec-française*, Paris, 1895, Hachette, p. 1608; Cf. Corneliu MIRCEA, *Inter-comuniunea (eseu de antropologie psihologică)*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, pp. 9-11, 15-17.

6. Sfântul Ioan Damaschin este unul dintre Părinții Bisericii care dezvoltă această problematică. El enumeră între celelalte capacități de cunoaștere ale sufletului: a) *puterea de cugetare*: căreia îi aparțin judecățile, sentimentele, impulsurile spre acțiuni, aversiunile și evităările acțiunii. În mod special îi aparțin înțelegerea celor spirituale, virtuțile, științele, principiile artelor, puterea de deliberare și puterea de alegere; b) *puterea de memorie*: este cauza și sediul memoriei și al aducerii aminte; ea este păstrarea percepției și a gândirii. Sufletul sesizează cele sensibile prin simțuri, iar pe cele spirituale cu mintea și avem gândirea (iar la simțuri opinia). Păstrarea „icoanelor“ din opinie și gândire înseamnă memorie; c) *cuvântul mintal și cuvântul rostit*: cel mintal e o mișcare a sufletului care are loc în gândire fără nicio exprimare. Pentru aceasta noi chiar și când tăcem, discutăm. Cuvântul rostit activează în voce și în discuții cuvântul mintal. El se rostește cu limba și gura, de aceea îi zicem cuvânt rostit. SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica II*, 19-21, traducere, Dumitru Fecioru, în: *Izvoarele Ortodoxiei*, nr. 1, colecție îngrijită de Dumitru Fecioru și pr. Ol. N. Căciulă, Ed. Librăria Teologiei, București, 1938, pp. 111-113.

sufletul în om, i-a dat acestuia mai multe posibilități de cunoaștere tocmai pentru a nu fi redus doar la una dintre ele. Astfel, unitatea acestora vine doar din strânsa lor conlucrare. Rațiunea are în om rostul ei foarte important, dar nu exclusiv⁷. Omul nu poate fi redus numai la rațiune, considerându-o singura caracteristică a ființei sale⁸. De aceea, omul nu are nevoie să raționalizeze totul (în sens abstract și exclusivist), pentru că nu el instituie rațiunea lucrurilor. Ele au o rațiune a lor, omul doar o re-cunoaște și o numește. Numirea nu-i un proces exclusiv rațional, ci doar legătura mea, relația mea ca om cu lucrul respectiv. E modul meu personal de a „vorbi“, de a intra în legătură cu el, dar în același timp este și modalitatea mea proprie de a-L căuta pe Dumnezeu. Numirea este firescul și sensul de a fi al rațiunii omului, este odihna lui în lucrul respectiv, ca într-un „sân“ al lui Dumnezeu.

În Ortodoxie, omul prin cunoaștere se odihnește, nu se umple de tensiune. Rațiunea își are aportul ei între celelalte funcții de cunoaștere ale sufletului (poate cel mai însemnat), dar atunci când e nevoie ea tace, oferă înțâietate înțelepciunii, înțelegerii, extazului, iluminării, iubirii etc., care sunt și ele căi (funcții) de cunoaștere, chiar dacă de cele mai multe ori nu sunt categoriale. De aceea, Ortodoxia invită pe om la o altfel de cunoaștere sau la o altă posibilitate de a-și folosi darul rațiunii, ea invită la întâlnire sau, mai concret, la trăirea întâlnirii și la bucuria acestei trăiri.

---

7. „Rațiunea este o cale superioară, necesară descoperirii adevărului; ea poate introduce claritate în lipsa de ordine și sens a faptelor supuse observației [...] susținerea acestei totale independențe a rațiunii în fața lumii sensibile a produs până la urmă o ruptură între inteligență și existență. [...] Ceea ce aparține în mod deosebit filosofiei raționaliste este faptul că a făcut din rațiune fundamentul însuși a tot ceea ce există ajungându-se la idealism.“ Ernest BERNEA, *Trilogia filosofică*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, pp. 24-25.

8. „Idealismul filosofic elimină ceea ce cade dincolo de idei, lăsând libertatea gândirii de a se apleca asupra sa însăși (asta se vrea a fi, însă nu ne putem baza pe „reușita“ lui, n.n.). În acest sens, omul nu mai poate avea un dialog cu ordinea naturală a lucrurilor, nici cu una supranaturală [...] el a adus o sărăcie spirituală și o scoatere a omului în afara condiției proprii și a ierarhiei existenței. Așa filosofia modernă și cea contemporană, mergând pe căile raționalismului și idealismului, a făcut jocul abstracției până la locul unde realitatea a devenit schemă și adevărul a fost construit după voie și nevoie“. Cf. E. BERNEA, *Trilogia filosofică*, pp. 26, 30.

Nu așa au înțeles rațiunea în om cei ce au acuzat mereu ortodoxia că pune granițe și că limitează avântul omului spre cunoaștere. Aceștia văd ortodoxia ca o nouă formă socială, un sistem complex de gândire și de viață care să-i asigure omului mai multă liniște în zbuciumul terestru. De exemplu, Emil Cioran, pornind de la o nemulțumire față de situația sumbră a neamului românesc⁹ privitor la cultură¹⁰, își exprimă astfel părerea sa cu privire la spiritualitate:

„România e o țară biologic matură, dar nu-și permite să trăiască în planurile spiritului [...] Împlinirea în religie ține de esența și destinul unui neam. Dacă prin ea nu reușește să-și ridice destinul istoric, înseamnă că el este steril spiritual [...] Spiritul religios te întoarce cu fața spre trecut. Un om care crede în Dumnezeu viitorul nu-i mai poate aduce nimic. Dumnezeu este întotdeauna înapoia noastră [...] Religia, opunând veșnicia în fiecare clipă timpului, paralizează avântul răsunător“¹¹.

În același sens și nemulțumit de aceeași soartă a neamului său¹², se exprimă și Constantin-Rădulescu Motru atunci când făurea un nou catehism, pentru o nouă spiritualitate:

---

9. Despre aceasta Emil CIORAN zice: „Nu este deloc comod să ne fi născut într-o țară de a doua mână [...] o națiune care nu suferă de obsesia gloriei, este lipsită de un resort secret, dar efectiv de viață [...] România este așezată la periferia istoriei! Doamne! Ce vom fi făcut o mie de ani! Toată viața noastră de un secol încoace nu este decât procesul prin care am ajuns să ne dăm seama că n-am făcut nimic [...] o mie de ani de subistorie.“ Cf. *Schimbarea la față a României*, Ed. Humanitas, București, 2001, pp. 25-28, 31-32.

10. Tot Emil Cioran afirma, privitor la cultură: „Cultura românească e o cultură adamică. Totul e la început [...] nu e o cultură imperialistă precum marile culturi [...] Oare să nu pâlpâie în noi nimic din ethosul eroic și convulsionar al Spaniei și Rusiei? Nu vreau Românie logică, ordonată, așezată și cuminte, ci una agitată, contradictorie, furioasă și amenințătoare“, E. CIORAN, *Schimbarea la față a României*, pp. 35-36, 164.

11. E. CIORAN, *Schimbarea la față a României*, pp. 36, 61.

12. C.R. Motru zice și el despre neamul românesc: „Preocupat de ce vor zice alții, ușurelnic, când are să ia hotărâri sub influența mulțimii; religios și naționalist de ochii altora și în genere totdeauna cu privirea ațintită la ce vor face alții, românul pare doar a trăi sufletește mai mult cu conștiința de grup decât cu o conștiință a sa personală [...] Fiecare își face casă «ca lumea»; mănâncă «ca lumea»; se îmbracă «ca lumea» [...] avem un suflet gregar, imităm ca oile faptele din jurul nostru și nu arătăm o energie decât când suntem în grup [...] N-avem curajul părerilor noastre“, în: C.-R. MOTRU, *Sufletul neamului nostru, Calități bune și defecte*, Ed. Anima, 1990, pp. 5-13. De aceea, era pesimist cu privire la creativitatea poporului său și se întreba retoric: „Vor putea

„Pentru noi, spiritualitatea este complexul de idei și sentimente prin care societatea unei epoci își justifică credința într-o ordine perfectă și eternă, pe care ea este sortită a o realiza pe pământ. Fără o credință într-o ordine perfectă și eternă care să dea înțelesul vieții pe pământ, nu există spiritualitate [...] Această credință, într-o ordine perfectă și eternă poate lua forme diferite: religioasă, morală, estetică sau științifică [...] Toate sistemele mari de gândire, în materie de viață socială și politică sunt de fapt spiritualități, adică justificări pentru anumite credințe.”¹³

românii să creeze opera de valoare universală?”, în: C.-R. MOTRU, *Vocația, Factor hotărâtor în cultura poporului*, ediție îngrijită, studii introductive și note de Constantin Schifirneț, Ed. Albatros, București, 2005, p. 175.

Fără a dezvolta, aici, prea mult subiectul, amintim în treacăt câteva păreri optimiste cu privire la neamul românesc, revenind și completând subiectul pe parcursul dezbaterii. Cu privire la întrebarea lui C.-R. Motru vizând posibilitatea creării de valori a românilor, Mircea FLORIAN îi răspunde: „*Puterea de creație a românismului își va revărsa binefacerile, nu prin tulburarea valorilor sau prin searbădă copiere (aceasta pentru a nu mai fi acuzați că imităm precum oile n.n.) a curentelor de aiurea ce întrețin confuzia, ci prin energică și lucidă ierarhizare a bunurilor de tot felul, prin luminare până la adâncuri a rătăcirilor care poate fi foarte vechi ca și foarte noi*”, în: *Filosofia românească în Experiența ca principiu de reconstrucție filosofică*, postfață de Valeriu Răpeanu, Ed. Gramar, București, 2002, p. 185.

Dacă pe C.-R. Motru îl deranjează faptul românesc de a le face pe toate „ca lumea”, ceea ce ar conduce după el la o lipsă de originalitate, nu același rezultat obținem însă, dacă privim într-o altă nuanță apelativul dat. Mai întâi că noi, românii, cuvântul lume nu l-am împrumutat din latinescul rece „mundus, -ii” = univers, ci am preferat pe cel de „lumen, -inis” care departe de a înțelege prin el monotonie, înseamnă lumină. Cf. Ovidiu PAPADIMA, *O viziune românească a lumii, studii de folclor*, col. *Convorbiri literare*, București, 1941, p. 28. Și tot el zice: „*Pentru cosmosul umanizat am renunțat la recele nume latin de mundus și am zis lumen-lumină*”, pp. 12-13. Apoi, în lumea satului românesc, la care se referă autorul, sintagma „ca lumea” trimite la o rânduială anume, a românului, cu totul potrivită spiritului și vieții în lume (ca și în cosmos) a lui: „*Lumea pentru țăranul român este ceva ordonat, divin rânduit. Lumea lui văzută există în alta nevăzută, de necuprins cu mintea noastră, dar lumea ne depășește [...] Pentru poporul român cuvântul «rânduială» nu are numai o accepțiune gospodărească ca economia sau organizarea socială. Termenul este mult întrebuințat în înțeles de ordonare a tot ce există și e legat de echilibru și armonie. Rânduiala cosmică este o idee și o formulă ce exprimă un dar al gândirii și concepției românești despre lume. Se constată o puternică participare a omului la această rânduială, ceea ce îl face să aibă o ierarhie bine stabilită a lucrurilor și faptelor sale. Integrarea în cosmos și în lumea satului, stabilirea unui echilibru în acest raport face din țăranul român un om de mare perspectivă și de o înțelegere practică a vieții lui de toate zilele la un nivel ridicat*”.

Altfel zis, se militează pentru o spiritualitate de tip științifico-politic care să creeze o ordine socială perfectă, o înlocuire a credinței cu un sistem ideologic, eventual bun pentru hrănirea maselor de oameni¹⁴. Însă, cred ei, pentru ca aceasta să se realizeze este necesară o revizuire a tuturor elementelor care împiedică, în neamul nostru, impregnarea unui activism social pronunțat. Între aceste elemente pe primul loc se află ortodoxia, urmată de tradiția și instituțiile fundamentale ale poporului român:

„Naționalismul nou, ca sumă a indivizilor, ce se constituie la noi într-o spiritualitate numită de către C.-R. Motru, românism, trebuie să aibă trei direcții conservatoare: o primă direcție o formează reabilitarea spiritualității creștine și în special a ortodoxismului. Acest spiritual procură naționalismului, în înțelesul vechi, idealul spre care trebuie să se îndrepte orice națiune, idealul dreptății nepieritoare, iar pe de altă parte, aceeași spiritualitate, considerată ca făcând parte integrantă din plămădeala sufletească a poporului român, procură românismului imperativul mesianismului său pe pământ. O a doua direcție: reabilitarea tradițiilor și instituțiilor de baștină ale poporului român și o a treia: caracterul biologic și etnic al lui; pentru a așeza ființa românească în centrul vieții politice și economice.”¹⁵

Sesizăm intenția benefică a autorului, însă nu putem înțelege care e raportul între reabilitare și conservare, atunci când e vorba de creștinătate și de ortodoxie. Cât privește sensul acestui demers, sub masca pozitivă a unui nou catehism spiritual românesc, stă așezată, fără îndoială, o părere ezoterică ce nu are nimic în comun cu gândirea creștină și mai ales cu cea ortodoxă. Este ca și cum Hristos ar fi primit, ar fi acceptat să devină conducător politic, așa cum voiau

---

E. BERNEA, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, ediția a doua, revizuită, Ed. Humanitas, București, 2005, pp. 104, 95; E. BERNEA, *Civilizația românească sătească*, ediție îngrijită de Rodica Pandelescu, Ed. Vremea, București, 2006, pp. 10-15; Ovidiu PAPADIMA, *O viziune românească a lumii. Studii de folclor*, p. 28.

13. C.-R. MOTRU, *Românismul, Catehismul unei noi spiritualități*, ediția a-II-a, 1939, pp. 19-21; 53-64; Cf. N. BAGDASAR, *Istoria filosofiei românești*, pp. 510-515.

14. „Opera constructivă a românismului constă în așezarea ființei românești în centrul vieții politice și economice [...] reorganizarea statului pe principii demografice și întărirea învățământului”, cf. N. BAGDASAR, *Istoria filosofiei românești*, p. 517.

15. Cf. N. BAGDASAR, *Istoria filosofiei românești*, p. 517.

partidele religioase evreiești ale timpului Său¹⁶. Această viziune a lui C.-R. Motru este o negare, expusă pozitiv, a învățaturii și a etosului creștin-ortodox.

Emil Cioran își manifestă și el rezerva față de ortodoxia românească, dar nu sub o mască pozitivă precum C.-R. Motru, ci detașându-se prin negație de tot ceea ce aceasta a putut aduce neamului nostru, reproșându-i lipsa de forță și măreție ce i-ar putea fi pe măsură:

„Ortodoxia noastră este circumstanțială, atenuantă și neprimejdioasă. Stilul nostru religios este labil și gelatinos [...] Creștinismul nostru e pastoral, e neistoric [...] În el domină cenușiul picturii bizantine în culori afumate. Nu avem nimic gotic în noi, nu suntem credincioși activi. Turnurile bisericilor românești nu se sprijină pe cer ca cele gotice [...]”¹⁷. O catedrală e un răspuns dat lui Dumnezeu la toate întrebările ce i le-a

16. De exemplu, așa înțelegea pe Mântuitorul Hristos, în neamul nostru, deși departe de el, Emil Cioran, care a văzut în omul Iisus un mare om politic, și chiar reproșează lipsa de valorizare a textelor Evangheliei din această perspectivă: „*Iisus Hristos a fost un mare om politic spre deosebire de Budha [...] Evangheliile trebuie citite cu interes politic*. Cf. *Schimbarea la față a României*, p. 80.

17. Lucian Blaga (aparent) redă o altă viziune a ortodoxiei în comparație cu celelalte două confesiuni creștine, evidențiind specificul fiecăreia, dar și diferențele dintre ele: „*Catolicii și protestanții dezvoltă cetatea și orașul, ortodoxia dezvoltă satul care rămâne mereu creativ. Catolicii văd națiunea de la înălțime, tolerând-o și vizând directive internaționale. Protestanții privesc integrarea într-o națiune ca pe un rezultat al unei deliberări și apartenența lor la o națiune ca pe un act solemn întemeiat și susținut de conștiința datoriei. Ortodoxia, din contră, privește națiunea ca pe un organism pe care îl afirmă cu toată puterea...*” Cf. N. BAGDASAR, *Istoria filosofiei românești*, pp. 553-558; și continuă în această manieră, atingând și alte teme, cum ar fi salvarea (mântuirea), stilul locașurilor de cult, arhitectura, etc. A nu se înțelege că prin această viziune Lucian Blaga își exprimă gândul lui față de ortodoxie. După cum singur mărturisește, el nu face decât un exercițiu filozofic: „*În capitolele închinat spiritualității creștin-ortodoxe scopul nostru a fost exclusiv o analiză și o descriere a fenomenului. Examenul l-am făcut cu pasiunea cercetătorului preocupat de problema de filozofie a culturii. Din cele arătate nu se pot trage concluzii cu privire la concepțiile noastre filosofice, care în atâtea puncte fundamentale diferă de cele ale metafizicii creștin-ortodoxe*”. L. BLAGA *Opere*, vol. 9, *Trilogia culturii*, Ed. Minerva, București, p. 254; și Sandu FRUNZĂ, *Experiența religioasă în gândirea părintelui Stăniloae – o etică relațională*, prefață Alexandru Boboc, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 44.

pus omului, [...] sensul ultim al catedralei e o provocare și o frustrare adresată divinității [...] Noi avem biserițe triste și mici. Improvizații de credință [...]”¹⁸.

Interesantă viziune, mai ales pentru contemporanii noștri, care contestă vehement construirea catedralei naționale (sic!).

După cum observăm, plecând de la cele două poziții românești față de ortodoxie, avem de-a face cu un mod de gândire care nu se înscrie pe făgașul tradiției autentice. Cei doi autori au un fel de a vedea lucrurile (pornind de la un anumit mod de gândire, cel de raționalizare), ce îi așază în afara învățaturii Bisericii, prin faptul că ei așteaptă de la aceasta un soi de activism social și politic care, – și aici ei au dreptate – îi este cu totul străin (în sensul ei ideologic). Deci, fondul problemei este unul ce ține de o gândire exclusiv raționalist-filozofică. Suntem în fața unui demers ce ne plasează numai în zona categorialului, în total dezacord cu experiența vieții¹⁹ în Hristos și în Biserică. Este o aplicare pe un fond ortodox românesc a unor scheme de analiză împrumutate din cu totul alt mediu de gândire și de trăire religioasă, și care, împreunate, nu dau un rezultat fericit²⁰.

---

18. E. CIORAN, *Schimbarea la față a României*, pp. 64; 71 și mai adaugă încă: „*Ortodoxia nu a fost niciodată dinamică, în schimb nu a încetat niciodată a fi națională [...]*” comparându-ne cu alte națiuni (de exemplu: Rusia, Spania, Germania etc.) și alte confesiuni (catolică și protestantă) care au dat neamurilor pe unde s-au dezvoltat alte perspective și un alt destin. Zice el: „*Teza lui Eminescu, după care de am fi fost azi catolici eram pe o treaptă de civilizație mult mai înaltă, poate fi justă [...] Protestantismul a provocat o creștere a auto-conștiinței Germane și ca atare o ridicare...*”, E. CIORAN, *Schimbarea la față a României*, p. 62.

19. „*Viața nu-i ceva abstract, produs al minții noastre, ea este realitatea [...] Rațiunea nu poate să o cuprindă, nu poate pentru că ea este în viață. Rațiunea fragmentează, distruge viața. Viața cuprinde rațiunea. Sfera vieții e mai mare decât a rațiunii (de aceea ce nu poți înțelege nu înseamnă că nu există n.n.). Viața e taină nepătrunsă. De aceea ea nu se analizează, nu se exprimă în vorbe, ci ea se trăiește pur și simplu.*” E. BERNEA, *Îndemn la simplitate*, Ed. Vremea, București, 2006, p. 108.

20. Poate că trăind în Occident, la studii sau chiar mai mult, au fost influențați de modul în care se îmbină acolo spiritualitatea cu viața social-politică. Și pe bună dreptate, deoarece creștinismul occidental are predilecție spre o altfel de misiune, ceea ce Istoria Bisericii o poate dovedi. Dar aceasta nu înseamnă că ei sunt lipsiți de probleme în plan social. Un astfel de tip de misiune atrage după sine o criză duhovnicească acută, pe care Occidentul a început să o conștientizeze din ce în ce

Totuși, acest tip de opoziție nu este nici cu totul nou, nici singular în drumul ortodoxiei prin istorie, dinspre ziua întâi spre ziua a opta²¹ a existenței. Dintotdeauna au existat, există și vor exista astfel de împotriviri, astfel de poziții față de ortodoxie, care nu sunt nici pe departe semn al slăbiciunii, ci, dimpotrivă, motiv al întăririi ei.²²

***Locul rațiunii în om și convergența ei
cu raționalitatea creației
după Sfântul Vasile cel Mare***

Sfântul Vasile cel Mare este unul dintre Părinții Bisericii²³ care dă mărturie de realitatea neprietenoasă și chiar contradictorie pe care o întâmpină Biserica din partea celor care și-au ales să-și trăiască viața pe „cont propriu“. Nu ne-am propus să dezvoltăm aici aspecte ale luptei pe care Sfântul Vasile o duce atât în interiorul, cât și în afara Bisericii, la toate nivelurile și sub toate aspectele vieții, pentru a păstra unitatea față de oponenti, unii dintre ei fiind chiar „lupi răpitori și înțelegători.“²⁴ Ceea ce vrem să evidențiem este doar un aspect al acestei neobosite lupte, cea privitoare la diferența dintre raționalism și raționalitate, pe care Sfântul Vasile o dezbată în încercarea de a răspunde unor greșite înțelegeri ce stăpâna gândirea filozo-

---

mai mult; cf. 7 *dimineți cu părintele Stăniloae, convorbiri realizate de Sorin Dumnitrescu*, ediție îngrijită de Răzvan Bucuroiu, Ed. Anastasia, miercuri/1 aprilie/1992, p. 99.

21. Aceste două zile, deși coincid în sens profund teologic, totuși istoria le distinge, imprimându-le prin tensiunea timpului, un caracter de: „*nu încă!*“.

22. Mântuitorul Hristos îi previne pe Ucenicii Săi în cuvântarea de despărțirea tocmai de această realitate: că lumea le va fi potrivnică: „*Dacă vă urăște pe voi lumea să știți că pe Mine mai înainte decât pe voi M-a urât. Dacă ați fi din lume, lumea ar iubi ce este el său; dar pentru că nu sunteți din lume de aceea vă urăște pe voi lumea*“ (In 15, 18-24; 16, 2-4).

23. Pentru date privitoare la viața Sfântului Vasile cel Mare a se vedea: Jonathan HILL, *Istoria gândirii creștine*, Ed. Casa Cărții, Oradea, 2007, pp. 69-75; Anthony MERRIDITH S.J., *Capadocienii*, traducere pr. Constantin Jinga, Ed. Sophia, București, 2008, pp. 47-79.

24. Pentru lupta Sfântului Vasile cel Mare și contribuția substanțială la unitatea Bisericii, † Nicolae CORNEANU, *Patristica mirabilia*, ediția a-II-a revăzută, Ed. Polirom, Iași, pp. 112-132.

fică²⁵ din vremea sa. Cel puțin așa ne lasă să înțelegem textul cu care debutează Omiliile la Hexaameron²⁶:

„Multe au grăit filosofii elini despre natură, dar niciuna din ideile lor n-a rămas neclintită și nerăsturnată, totdeauna ideile celui de-al doilea au surpat ideile celui dintâi, așa că nu mai e nevoie să le vădesc eu deșertăciunea lor; e îndestulătoare combaterea unora de către alții. Acești filosofi, necunoscând pe Dumnezeu, n-au pus la temelia creației Universului o cauză rațională, ci ideile lor despre facerea lumii sunt concluziile neștiinței lor inițiale despre Dumnezeu.”²⁷

Astfel, Sfântul Vasile cel Mare pornește la exegeza Zilelor Creației, recunoscând existența deja, cu privire la Dumnezeu și univers, a unor cosmogonii și teogonii, dar care, după părerea lui, nu sunt potrivite gândului lui Dumnezeu, ci erau idei meșteșugite de propria lor gândire, de gândirea omului fără Dumnezeu²⁸. O atare percepție nu poate fi decât iscoditoare, curioasă și plină de contradicții, fie pentru sine, fie pentru alții. Tocmai de aceea Sfântul Vasile nu recomandă astfel de exerciții pentru că ele sunt fără rezultat:

---

25. Majoritatea istoricilor sunt de acord că filozofia a apărut în Grecia cam în secolul al VI-lea î.H. De obicei, se folosește expresia „miracolul grec”, atât e de surprinzătoare această naștere bruscă a filozofiei. Înainte de secolul VI, în toate civilizațiile vechi, majoritatea religiilor țineau de filozofii. Ele dețineau monopolul răspunsurilor legate de problema mântuirii, a salvării de moarte. Religia prin credința în divinitate, filozofia prin cunoaștere. Dacă religiile se definesc ca doctrine ale mântuirii printr-un Altul, datorită lui Dumnezeu, marile filozofii ar putea fi definite ca doctrine ale mântuirii prin sine însuși, fără ajutorul lui Dumnezeu. Cf. Luc FERRY, *Învață să trăiești, Tratat de filozofie pentru tânăra generație*, traducere Cristina Bîzu, Ed. Curtea Veche, București, 2007, p. 30.

26. Aceste „Omilii la Hexaameron” sunt lucrarea de referință pentru dialogul dintre teologie și științele profane. Cf. Adrian LEMENI, pr. Razvan IONESCU, *Teologie ortodoxă și Știință, repere pentru dialog*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, p. 155.

27. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaameron, I, 2*, traducere și note pr. D. Fecioru, Ed. Sophia, București, 2004, pp. 14-15 și 64-66.

28. Tot Sfântul Vasile cel Mare ilustrează neizbânda minții omenești atunci când nu îl recunoaște pe Dumnezeu ca Făcător a toate: „Trebuie, dar, neapărat, fie că acceptăm că pământul se ține singur, fie că plutește pe ape, să nu ne depărtăm de gândul cel bine credincios, ci să mărturisim că toate se țin prin purtarea Creatorului [...] Acesta este cel mai sigur răspuns pe care-l putem da minții noastre”, în: *Omilii la Hexaameron I, 8*, p. 30.

„Să nu cercetăm cu curiozitate care este ființa lui (a pământului n.n.), nici să nu ne sfărâmăm mintea căutând ce este sub el [...] căci n-ai să ajungi la nimic dacă ai încerca să elimini cu rațiunea fiecare din însușirile care sunt în el [...] Părăsind, dar, aceste cercetări, te sfătuiesc să nu cauți să afli nici pe ce stă pământul. Îți va ameți mintea pentru că gândirea ta nu va ajunge la un rezultat sigur”²⁹.

Orice încercare de raționalizare a minții fără Dumnezeu este sortită eșecului, iar pentru depășirea acestui impas Sfântul Vasile nu oferă altă soluție decât credința (încrederea): „Dacă nu le socotești adevărate, simpla ta credință să-ți fie mai puternică decât argumentele logice”³⁰.

Altfel zis, Sfântul Vasile apelează la o altă cale, care nu-i deloc mai puțin cunoscută, dar care poate uni în sine (fără zbugiumul contradicției), rațiunea cu Dumnezeu. În același sens, și ca o continuare a gândirii Sfântului Vasile peste veacuri, va mărturisi și un mare savant al secolului al XX-lea, Pavel Florenski³¹, care, la rândul său, nu oferă nicio șansă rațiunii lipsite de lumina dumnezeiască:

„Rațiunea nu este posibilă prin sine, ci prin obiectul activității sale și numai în cazul când obiectul acestei activități este de așa natură încât ambele legi contradictorii ale acesteia coincid [...] adică atunci când principiul finitului și infinitului devin în realitate una singură; sau rațiunea este posibilă atunci când autoidentitatea rațiunii este și alter-afirmarea ei și invers”³².

29. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, I, 8, p. 28.

30. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron*, I, 8, p. 31.

31. Poate chiar cea mai autorizată conștiință științifică (deci rațională) a secolului al XX-lea pentru că a fost și cea mai completă, cea mai universală, genială, și profundă: matematician, fizician, inginer, filozof și istoric al filozofiei, filolog, poliglot, estetician și teoretician al artelor limbii și culturii, teolog și preot, martir al Bisericii creștine. Cf. diac. Ioan I. ICĂ JR., „Pavel Aleksandrovici Florenski și mântuirea eclezială a rațiunii”, studiu introductiv, p. XXXII, în: P. A. FLORENSKI, *Stâlpul și temeliea Adevărului, încercare de teodicee ortodoxă în douăsprezece scrisori*, în românește, E. Iordache, pr. Iulian Friptu și pr. Dimitrie Popescu, Ed. Polirom, Iași, 1999.

32. Sau încă și mai profund: „Rațiunea este posibilă dacă îi este dată Absolutul Actual [...] acest Infinit este Unitatea Triipostatică, obiect al întregii teologii, tema întregului serviciu religios și preceptul întregii vieți. Ea este rădăcina rațiunii. Rațiunea este posibilă pentru că există Făclia Întreit luminătoare și în măsura în care trăiește din lumina Ei”. P. A. FLORENSKI, *Stâlpul și temeliea Adevărului...*, pp. 304-305.

Nici pe departe nu trebuie să înțelegem din atitudinea Sfântului Vasile cel Mare că ar milita pentru vreun război al său cu filozofiile timpului³³, ci că vrea doar să le corecteze acolo unde sensul lor este în contradicție sau chiar se separă de cel al teologiei³⁴. Mai exact, Sfântul Vasile nu urmărește nici măcar corectarea lor, ci îl preocupă mai ales mutarea minții ascultătorilor săi spre un alt mod de înțelegere a creației:

„Cei care doresc să vadă măreția din alcătuirea lumii, trebuie să contemple universul nu pe temeiul principiilor filosofiei lumii, ci pe temeiurile învățaturii lui Dumnezeu, și să aibă exercitată mintea lor pentru înțelegerea acestor învățături“³⁵.

Deci, ceea ce urmărește Sfântul Vasile cel Mare este ca ascultătorii săi, creștinii Bisericii, să-și adauge prin cuvântul lui un spor de evidență a proniei lui Dumnezeu din contemplarea lucrurilor mâinilor Lui, din faptele creației³⁶:

---

33. Este cunoscută viața de studenție a Sfântului Vasile, perioadă în care și-a însușit toate științele vremii sale, și nu oricum, ci la cel mai înalt nivel. Vezi: † N. CORNĂRANU, *Miscellanea Patristica*, Ed. Amarcord, Timișoara, 2001, pp. 105-113; Adrian LEMENI, pr. Răzvan IONESCU, *Teologie ortodoxă și Știință...*, pp. 150-158; Stelianos PAPADOPOULOS, *Viața Sfântului Vasile cel Mare*, traducere, diac. Cornel Coman, Ed. Bizantină, București, 2003, p. 42.

34. Știm cu toții că filozofiile antice nu au reprezentat o piedică pentru viața Bisericii în primele veacuri. Acestea chiar au putut oferi Părinților Bisericii o structură de gândire și termeni-cheie prin care s-au putut constitui apoi dogmele creștine. De aceea, Părinții nu au opus gnozei filozofice o altă gnoză zis creștină sau teologică, care să combată pe cea dintâi, ci au propus temeinicia tradiției apostolice, o tradiție unitară a mărturisirii de credință, a supunerii față de ierarhia dată și a canonului scripturistic. Vezi: SFÂNTUL IRINEU, *Adversus Haereses*, X, 1-2; SFÂNTUL IRINEU, *Demonstratio apostolica*, 98, cf. Lucian GROZEA, *Gnoza, Jocurile ființei în gnoza valentiniană orientală, Aspecte ale gnosticismlui de tip siro-egiptean după mărturiile patristice, filozofice și copte*, Paideia, București, 2001, p. 34; pentru lupta creștinilor cu gnosticismlul sub diversele lui forme vezi pp. 35-38 din lucrarea aceluiași autor; Adrian LEMENI, pr. R. IONESCU, *Teologie ortodoxă și Știință...*, pp. 125-148, 294-322.

35. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* VI, 1, p. 125.

36. Aceasta înseamnă că pentru creștini niciodată nu va fi prioritară filozofia; nici nu se poate vorbi de un caracter preponderent al rațiunii și al logicii în creștinism. Orice încercare de fundamentare exclusiv rațională a creștinismului este sortită eșecului, cum de altfel ușor se poate vedea parcurgând Istoria Bisericii. În gândirea românească, Mihai Ralea a militat pentru argumentarea rațională a demersului nostru cultural și chiar religios: „De la definiția lui Aristotel «omul e un animal rațional»

„Creștinii nu aleg cuvintele pe care le folosesc, ca înțelepții lumii, nici nu urmăresc așezarea lor armonioasă. La noi nu sunt cizelări de cuvinte, nici nu căutăm cuvinte care să sune frumos la ureche, ci, în orice împrejurare, preferăm cuvintele cu înțeles bun”³⁷.

Prin aceste cuvinte Sfântul Vasile ne rezumă la esență tot ceea ce înseamnă Omilia creștină (rolul cuvântului), indicând în același timp și caracterul cuvântărilor sale. Atunci când le vorbește creștinilor el nu caută înadins cuvinte încântătoare și iscusite, din punct de vedere filosofic, el caută cuvântul cel „bun”, cuvântul care să zidească, nu cel care „să gâdile auzul”³⁸, ci cuvântul plin de sens, plin de consistență,

---

*toate progresele omenirii se fac în jurul acestei descoperiri [...] Caracterul specific al întregii ere creștine e redescoperirea rațiunii și a logicii. Efectele ei practice ori teoretice au fost atunci așa de comode, așa de fecunde, încât s-a constituit încetul cu încetul o religie a rațiunii. Logică, adevăr, realitate, au devenit valori sinonime [...]”; și continuă apoi să acuze creștinismul de toate relele sociale; cf. Mihai RALEA, *Explicarea omului*, Ed. „Cartea Românească”, București, 1946, p. 30; ș.u., pp. 47; 229, 249; Vezi și: Edmond NICOLAU, *Omul între două infinituri*, Ed. Politică, București, 1972, pp. 155-158.*

N.B. În paralel cu explicarea textelor Sfântului Vasile vom cita, mai ales la note, din gânditorii români, în special ai secolului XX, tocmai pentru a sublinia caracterul peren al problematicii în discuție: raționalism și raționalitate, în viața Bisericii pe calea istoriei. Este o încercare de dublă argumentare (pro și contra), sau paralelă, în perioade diferite de timp. Aceasta ne oferă posibilitatea să evidențiem, în mod special, și o reflectare a gândirii Sfântului Vasile cel Mare în spațiul românesc contemporan, sau, altfel spus, o asimilare a gândirii Sfântului în specificul și firescul nostru național.

37. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* VI, 2, p. 129.

38. Sfântul Apostol Pavel avertizează și el, mai înainte de Sfântul Vasile, pe propovăduitorii creștini de acest pericol al vorbirii pentru încântarea ascultătorilor, atunci când îi scrie lui Timotei: „*Propovăduiește cuvântul, stăruiește cu timp și fără timp, muștră, ceartă, îndeamnă, cu toată îndelunga răbdare și învățătura. Căci va veni o vreme când nu vor mai suferi învățătura sănătoasă, ci – dornici să-și desfăteze auzul – își vor grămădi învățături după poftele lor și își vor întoarce auzul de la adevăr și se vor abate către basme*” (2 Tim 4, 2-4). De altfel, este cunoscut faptul că Sfântul Apostol Pavel este printre primii Apostoli care oferă un răspuns creștin în problema diferenței dintre raționalism și raționalitate (în sensul dat de noi aici) sau mai exact al întâlnirii dintre Evanghelie și filozofie. Dacă în Areopag putem găsi debutul unui astfel de demers, oprit însă din „fașă” (din cauza filozofilor epicurei și stoici; vezi F A 17, 16-32), însă va găsi un bun prilej să se desfășoare ducându-și gândul până la capăt, atunci când le scrie corintenilor întâia epistolă, provocat fiind de tendința unora dintre ei de a prefera elocința lui Apolo (un filozof creștin), față de cuvântările

de viață. „Cuvântul bun“ este echivalent la Sfântul Vasile cu cuvântul potrivit/asumat, cu acoperire lăuntrică. Este cuvânt-mijloc sau instrument (mai bine zis cale) prin care se poate sesiza o altă realitate, o realitate care depășește conceptualizarea și logica sistematică.

Sfântul Vasile preferă în locul elocinței desăvârșite, în locul unei oratorii plină de exuberanță, cuvântul cu puterea Duhului, care să-L descopere pe Creatorul ce stă tănuit în rațiunea fiecărei făpturi:

„Lumea este o operă de artă pusă înaintea tuturor spre a fi privită și contemplată, și ca să cunoască înțelepciunea Creatorului ei [...] Moise ți-a arătat pe Meșter, Care nu numai că a dat ființă tuturor celor din lume, dar a și pus toate părțile ei în armonie unele cu altele și a făcut un tot armonic corespunzător și de acord cu El”³⁹.

Creația toată, ne zice Sfântul Vasile, este un prilej de dialog (ea însăși având o conștiință dialogală – Psalmii 148,149), de comuniune între om și Dumnezeu și în același timp o motivație serioasă pentru om, ca prin ea, să se înțeleagă mai potrivit pe sine:

„Creatorul, deci, a vrut să ne dea învățături despre cele cu privire la noi din fazele lumii, iar noi, luând cunoștință de grabnica schimbare a celor omenești, să nu ne îngâmfm când ne merge bine în viață, nici să ne lăudăm cu puterea, nici să ne mândrim cu bogăția...”⁴⁰.

Fără a exagera, putem afirma că Sfântul Vasile rezumă doar în câteva secvențe întreaga problematică a filosofiei și implicit a raționalismului, vizând lipsa ei de sens și care, atunci când își fixează un pseudo-obiect, este constrânsă să și-l camufleze pe al său propriu, cum va afirma mai târziu Gabriel Liiceanu⁴¹.

---

mai nemeșugite ale altor propovăduitori creștini, între ei fiind Sfântul Apostol Petru și chiar Sfântul Pavel (1 Cor 1, 17 – 2, 16). Pentru mai multe detalii a se vedea interpretarea făcută acestui text de Pr. Constantin COMAN, în: *Erminia Duhului, texte fundamentale pentru o Ermeneutică duhovnicească*, Ed. Bizantină, București, 2002, pp. 80- 123. Aceste câteva texte sunt o dovadă grăitoare că Biserica din începuturile sale s-a confruntat cu o astfel de problemă, pe care Sfântul Pavel o delimitează aici în antiteza dintre: „învățătura sănătoasă și basme” sau „înțelepciunea lumii” și „înțelepciunea lui Dumnezeu”.

39. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* I, 6, p. 25.

40. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* VI,10, pp. 150-151.

41. GABRIEL LIICEANU, *Încercare în politropia omului și a culturii*, Ed. Cartea Românească, București, 1981, pp. 11-13. Poate tocmai de aceea raționalismul, conside-

După Sfântul Vasile cel Mare, ceea ce delimitează și face diferența până la detaliu între raționalism și raționalitate este scopul care le însoțește și pe care trebuie să îl aibă în vedere cel ce practică oratoria. Scopul pune în evidență gândul și demersul omului și tot după scop el își alege și mijloacele de lucru. Atât de important este scopul pentru om încât, în funcție de el, se pot trage concluziile unei vieți întregi. În acest sens, Sfântul Vasile va zice:

„Unii filosofi păgâni au scris despre scopul vieții omenești și au ajuns la diferite concluzii. Unii au spus că scopul vieții este știința; alții că scopul vieții este lucrarea practică; alții că scopul vieții este a te folosi în chip diferit de viață și de trup, iar cei care trăiesc ca dobitoacele au spus că scopul vieții este în plăcere. Pentru noi, scopul vieții, în vederea căruia facem totul și spre care ne grăbim este fericita viețuire în veacul ce va să fie“⁴².

Am putea zice că în funcție de înălțimea scopului se poate intui pe ce traiectorie de gândire se află omul respectiv. Dacă scopul său nu va depăși lumea aceasta, cu siguranță că omul acela se va încurca în fel de fel de socoteli, căutând să-și găsească împlinirea doar în lucrurile care-i satisfac propria curiozitate intelectuală și senzorială. Însă, atunci când scopul omului urcă prin fapte dincolo de ele, la Creatorul lor, nu raționalizarea va fi căutarea lui, ci raționalitatea lumii; nu se va pierde în raționalisme interminabile, ci va aduce slavă lui Dumnezeu⁴³ în lo-

---

rat de unii o formă completă de gândire, devine dăunător atunci când stă față în față cu Taina și cu Adevărul. În gândirea românească, Gheorghe Vlăduțescu zădărnicește raționalismului orice cale de izbândă, orice vector de mișcare, fie pe orizontală, fie pe verticală. El zice: „*Raționalismul este un termen ambiguu, pe verticală (în ordinea istoriei), ca și pe orizontală (sistematic), semnificând în funcție de contexte mereu altceva*“, în Gheorghe VLĂDUȚESCU, *O istorie a ideilor filosofice*; Ed. Științifică, București, 1990, p. 238; Dimitrie BOROIANU, *Apărătorii Credinței, Studii de Teologie Patristică*, vol. III, ediție îngrijită și actualizare științifică, Ionuț-Alexandru Tudorie, Ed. Anastasia, 2007, pp. 15-54; 55-80; 380-382; 445-446; P. P. NEGULESCU, *Problema ontologică*, Ed. Seminarului de Enciclopedie și Istorie a Filozofiei, 1933, pp. 26-27; Alexandru MIRONESCU, *Certitudine și Adevăr*, Ed. Casa Școalelor, p. 10.

42. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Tâlcuire la psalmi, Omilia XI, 1*, traducere de pr. D. Fecioru, Ed. Sophia, București, 2004, p. 225.

43. Întotdeauna în spiritualitatea ortodoxă, credința a fost anterioară oricărei formulări raționale sau, în termeni teologici, principiul experienței precede principiul dogmatizării. Însă, se pare că această rânduială nu este numai apanajul orto-

cul speculațiilor minții lui. Acest scop înalt al vieții ce reiese din comuniune cu Dumnezeu îl are în atenție Sfântul Vasile cel Mare în tot ceea ce gândește și făptuiește. Tot un astfel de scop dorește să-l așeze în inima păstorilor săi și atunci când le vorbește despre raționalitatea ce stă la baza lumii create de Dumnezeu, în timp ce le tâlcuia, din Cartea Facerii, Zilele Creației. Ce este această raționalitate a lumii și cum se poate ea întâlni sau împleti cu posibilitățile de conștiință ale omului ne-o arată Sfântul Vasile atunci când tâlmăcește cuvântul „Bune foarte“ din Facere I, 8:

„Dumnezeu nu privește frumusețile fapturilor cum le privim noi; ci frumosul în înțelesul dat aici de Scriptură este ceea ce e făcut în chip desăvârșit și servește bine scopului pentru care au fost create. Deci Dumnezeu punând mai dinainte un scop precis creației Sale a examinat cu Rațiunile Sale de Creator pe cele create, parte cu parte, și le-a lăudat pentru că împlinesc scopul pentru care au fost create“⁴⁴.

Există deci (spre deosebire de raționalismul care nu-și fixează un sens/scop), o rațiune și un scop ce-l poartă în sine fiecare faptură prin însăși actul creației, iar atunci când scopul din fapte se întrepătrunde cu vederea înțeleaptă a Creatorului⁴⁵, aceasta este ceea ce se poate numi contemplarea raționalității Creației, și în aceasta stă toată Frumusețea⁴⁶ și Binele ei. Același mod de a privi faptele trebuie să-l aibă

---

doxiei (ar o aporie o astfel de judecată!), ci este, de fapt, firescul ce însoțește omul bine așezat în viață. Această idee este ilustrată bine de un gânditor evreu, care zice referindu-se la filozofia iudaică: „*La Atotînțelegătorul nu se ajunge printr-o convocare în sesiune a tuturor argumentelor pro și contra lui, ca să se ia în dezbatere dacă el este o realitate sau o plăsmuire a minții. Dumnezeu nu poate fi luat drept un gând adițional [...] El ori este cel dintâi și cel de pe urmă, ori – cu totul alt concept. Speculația nu precede credința. Antecedentele sunt premisa minunării și preamăririi. Adorarea lui Dumnezeu premerge afirmarea autenticității sale. Noi preamărim mai înainte de a demonstra. Noi răspundem înainte de a pune întrebarea*“. Abraham Joshua HESCHEL, *Dumnezeu în căutarea omului, O filosofie a iudaismului*, traducere Ștefan Iureș, Ed. Hasefer, București, 2001, pp. 144-145.

44. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* III,10, pp. 82-83.

45. „*Dumnezeu nu privește cu ochii la frumusețe, ci cu înțelepciunea Sa*“. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* III, 10, p. 98.

46. În spațiul nostru românesc este magistral zugrăvită această frumusețe a fapturii, ca întrepătrundere dintre rațiune și raționalitate cu scopul lor, în ceea ce la noi se cheamă *buna rânduială* sau *rânduiala firii*: „*Rând și rânduială au la noi sensuri*

și omul. Nu alcătuirea lucrurilor sau compoziția lor trebuie urmărită, ci scopul pentru care au fost făcute trebuie să atragă atenția acestuia. Scopul pentru care au fost făcute lucrurile dă posibilitatea omului să descopere atât rațiunea lor particulară, cât și relația pe care acestea o au cu Cauza lor⁴⁷, pentru că orice rațiune particulară a unui lucru poate fi deplin înțeleasă numai în relație cu rațiunea ei generală. Dacă

adânci. A fi om în rândul oamenilor este pentru noi îndreptățirea cea mai adâncă a vieții pe pământ. A găsi totul în bună rânduială, e constatarea cea mai fericită [...] Pentru noi, rânduiala nu e ordinea așezată și păzită de oameni. Ea este o lege a firii, o ordine a ei nesilită. Rânduiala are pentru noi un înțeles cosmic. Omul prin urmare nici nu o creează, nici n-o păzește, ci o integrează firesc.” Ovidiu PAPADIMA, O viziune românească a lumii..., p. 64 și pp. 66-67.

O astfel de imagine a firii, a raționalității lucrurilor a făcut ca românului să-i fie cu totul străin legalismul, sub orice formă a lui. Constrângerile exterioare și orice imperativ din afară n-au putut să-i atingă buna lui rânduială. El se ține de o lege sfântă, după care se ghidează, și e singura lege pe care o îngăduie în viața lui, este legea firii sau rânduiala. De aceea poate românul rabdă multe legi asupra lui, dar cu condiția ca acestea să nu-i atingă legea firii, altfel își iese el din fire, pentru că amenințarea nu-l privește doar pe el, ci și pe toți ceilalți. În acest caz, motivul pentru care românul își iese din fire nu este altul decât acela că dorește să așeze lucrurile înapoi în rânduiala lor (contrar părerii lui Mihai RALEA care vedea în sens negativ și vătămător aceste rânduiele românești în: *Fenomenul Românesc*, Studiu introductiv, note, îngrijirea ediției de Constantin Schifirneț, Ed. Albatros, București, 1997, pp. 66-91). Frumusețea din rânduiala firii este foarte mult evaluată în creațiile românești. „*Binele la noi nu poate fi decât frumos, iar frumosul e recunoscut în lumea binelui*”. O. PAPADIMA, *O viziune românească a lumii...*, pp. 167-178; vezi și: Dan BOTTA, *Unduire și moarte, Cu un fragment pentru Dan Botta de Mircea Eliade*, ediție îngrijită și postfață, Gheorghe Hrimiuc-Toporaș, Institutul European, Iași, 1995, pp. 20-27. De aceea, în toate basmele românești, viziunea oarecum „panteistă” nu are același sens ca cea din lumea antică, unde realitățile sunt amestecate până la identitate, sau separate până la despărțire, și de unde provine fie materialismul, fie antropocentrismul, ca prelungiri pesimiste a lor în lume. La români, în fire și în buna rânduială a ei, omul și Dumnezeu se întâlnesc fără să se amestece, fără să se confunde, dar și fără să stea cu totul separați unul de altul. Nici „panteism”, nici „dualism”. Firea la români, în rațiunea ei bună, justifică atât pe om ca și creatură, cât și pe Dumnezeu ca și Creator, și invers. Ei se întâlnesc încă de cum începe această viață, continuând a gândi și a vorbi împreună.

47. Zice Sfântul Vasile cel Mare: „*Dumnezeu, fericita fire, îmbeșugata bunătate, Cel dorit de toți cei înzestrați cu cuvânt și rațiune, frumusețea cea mult dorită, începutul existențelor, izvorul vieții, lumina cea spirituală, înțelepciunea cea neapropiată*”, arătând în ce constă cauza lucrurilor ce trebuie căutate în orice mișcare a sufletului. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* I, 2, p. 16.

rațiunea particulară nu-i integrată în rațiunea ei mai generală, ea se va pierde, adică își va rata scopul, iar acest fapt e la limită cu neființa ei. De aceea, chiar rațiunea omului, în lucrarea ei, dacă nu are un scop, devine distrugătoare.

Toată structura lumii este gândită și făurită cu rațiune⁴⁸. Această raționalitate a lumii este cea care dă posibilitatea omului să înțeleagă peste timp de unde provin toate, în ce scop au fost făcute și ce semnificație au ele⁴⁹ pentru om. Dar aceasta este posibil nu oprindu-ne doar la rațiunile cele multe ale lucrurilor, pe care observându-le cineva ar putea înțelege lumea în ansamblu ei, ci privind la Rațiunea cea una în care se strâng toate și din care au și plecat toate⁵⁰. Din orice parte

---

48. Părintele Stăniloae ne lămurește ce anume trebuie să înțelegem prin această „rațiune“ a lucrurilor: *„Există un adevăr sau un sens obiectiv cu privire la fiecare lucru. Aceasta vrea să o spună termenul de „rațiune“ (λόγος) la Sfântul Maxim și alți Părinți ai Bisericii. Adevărul sau sensul nu-i un produs subiectiv variind în mod real de la subiect la subiect. Fiecare lucru își are în mod obiectiv un sens propriu ca și un rost, o cauză și o finalitate și o legătură specială cu celelalte lucruri. Judecata noastră asupra acestui adevăr sau sens poate varia după interese, după idei preconcepute, după capacitatea și pregătirea noastră intelectuală. Aceasta nu modifică însă și adevărul sau sensul aceluia lucru, care rămâne în sine neatins, așteptând să fie descoperit [...]“* Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și mistica*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1992, p.70, și pp. 171-175. Toate acestea arată că obiectivitatea lumii nu se poate modifica chiar și în cele mai absurde judecăți față de ea, sau poate, cele mai înalte. Ea rămâne aceeași, numai că în fața ei omul sporește sau sărăcește în înțelegere, bineînțeles nu fără o urmare și în același timp o influență spre cei din jur și în urmași.

49. Aceasta ne-o arată Sfântul Vasile atunci când zice: *„[...] dacă vei vrea să vezi cum e făcută această lume vei găsi din care moment este prima mișcare în timp; apoi vei vedea că au fost puse mai întâi temeliiile și fundamentele, cerul și pământul; apoi vei vedea că o rațiune (tehnică) a dirijat împodobirea celor ce se văd așa cum arată sensul cuvântului «început»; apoi că lumea aceasta n-a fost gândită în zadar, nici în deșert, ci pentru un scop folositor și pentru mare trebuință pe care-o aduce celor ce există pe pământ“*, în: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron* I, 6, p. 22.

50. *„Mintea, care cultivă în Duh contemplația naturală, primește arătarea Rațiunii creatoare din ordinea frumoasă a celor văzute. [...] Cel ce nu limitează firea celor văzute numai la orizontul simțurilor, ci cercetează cu mintea în chip înțelept rațiunea din fiecare faptură, descoperă pe Dumnezeu, aflând din măreția văzută a lucrurilor însăși cauza lor“*. SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Răspunsuri către Talasie*, în: *Filocalia*, vol. III, pp. 82, 102, 116. Este o idee a Sfântului Maxim că lucrurile ascund în ele rațiunile divine ca tot atâtea raze ale Logosului sau ale Rațiunii supreme. Cel ce

a lumii ar privi, omul trebuie să se ridice, prin fapte, la contemplarea Rațiunii celei una din care izvorăște atât originea, cât și bogăția nesfârșită de sensuri a întregii creații. Sfântul Vasile cel Mare zice în acest sens:

„Un singur fir de iarbă și o singură plantă sunt de ajuns să-ți facă mintea să contemple măiestria cu care s-au făcut toate! Fiecare din creaturi își îndeplinește rolul în Creație [...] Rațiunea care locuiește în tine este îndestulătoare să te apere de cele vătămătoare. Nu știu oare animalele să fugă de ce le este vătămător? Cu atât mai mult omul înzestrat cu rațiune și știință (nu cunoștință).“⁵¹

Iar acestea le spune pentru a înțelege că: „[...] nimic nu-i fără pricină, nimic la întâmplare, toate sunt făcute cu înțelepciune negrăită“⁵².

În felul acesta, Sfântul Vasile insistă ca omul să scape de fascinația pe care o are în fața naturii și care provine de la imensitatea acesteia. Lumea (antică, și nu numai) mereu are tendința să se prosterneze în fața naturii pentru că legile și funcționalitatea ei îl copleșesc⁵³, și chiar și atunci când știința a avansat, tot la același rezultat a ajuns⁵⁴. Dacă

---

le descoperă din lucruri suie pe firul lor la cunoașterea lui Dumnezeu și această cunoaștere trebuie să anticipeze cunoașterea Lui directă. Cf. pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica*, p. 166; vezi și: Prof. dr. Giorgios MANTZARIDIS, *Morala creștină, II, Omul și Dumnezeu*, traducere diac. Cornel C. Coman, Ed. Bizantină, București, 2004, p. 28.

51. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „*Omiliile la Hexaemeron* V, 3-4, pp. 107-108; V, 7-8, pp. 116, 118-119.

52. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, „*Omiliile la Hexaemeron* V, 3-4, p. 119.

53. Sfântul Apostol Pavel descrie Romanilor această problemă, arătându-le că decăderea morală este rezultat al căderii din adevăr și nu invers. Atunci când este inversat raportul Dumnezeu-lume apare confuzia, iar acesteia îi urmează ca și consecință alterarea firii sau decăderea morală: „*Zicând că sunt înțelepți, au ajuns nebuni. Și-au schimbat slava lui Dumnezeu Celui nesticăcios cu asemănarea chipului omului celui stricăcios și al păsărilor și al celor cu patru picioare și al târâtoarelor [...]*“ ș.u. (Rm 1, 22-32).

54. „*Știința de început și-a închipuit că poate observa fenomenele în sine. Instinctiv, fizicienii și naturaliștii au operat mai întâi ca și cum ar fi aruncat o privire de sus asupra lumii pe care conștiința lor o puteau pătrunde fără să o îndure sau să o modifice. Ei încep acum să-și dea seama că observațiile lor cele mai obiective sunt impregnate de convenții, alese chiar de la origine și, de asemenea, de forme sau habitudini ale gândirii dezvoltate în cursul desfășurării cercetării. Ajunși la ultimul punct al analizelor ei nu mai știu dacă structura pe care au descoperit-o este esența Materiei pe care o studiază sau reflexul propriilor gândiri, realizând brusc, prin șocul de recul*

însă mintea omului urcă deasupra făpturilor, se va întâlni cu Cel ce este cauza și pronia lor și atunci, atrași de frumusețea cea negrăită, „nu se va mai închina făpturii în locul Făcătorului“ (Rm I, 25)⁵⁵. Aceasta o întărește și Sfântul Vasile când spune:

„Din frumusețea celor văzute să înțelegem pe Cel Care e mai presus de frumusețe, iar din măreția celor care cad sub simțurile noastre și din corpurile acestea mărginite să ne ducem cu mintea la Cel nemărginit, la Cel mai presus de împărăție, care depășește toată mintea cu mulțimea puterilor Sale. E drept, nu cunoaștem natura existențelor, dar este atât de minunat cât ne cade sub simțuri, încât mintea cea mai ascuțită se vâdește a fi neputincioasă în fața celor mai mici făpturi din lume, fie pentru a o descrie cum se cuvine, fie pentru a da laudă convenită Creatorului“⁵⁶.

Părintele Stăniloae dezvoltă (parcă), cele spuse de Sfântul Vasile cel Mare atunci când afirmă:

„Rațiunile lucrurilor din lume, departe de a deveni de prisos după vederea descoperită a lui Dumnezeu, ne vor ajuta să înțelegem fecun-

---

al descoperirii lor, că ei înșiși sunt prinși cu trup și suflet în rețeaua relațiilor pe care credeau că o proiectează din afară asupra lucrurilor: prinși, adică în propria lor plasă“. Pierre TEILHARD DE CHARDIN, *Fenomenul uman*, traducere de Maria Ivănescu, Ed. Aion, 1997, p. 16.

55. Sfântul Ioan Gură de Aur atunci când tâlcuiește și el Zilele Creației are aceeași concluzie privitoare la raportul Dumnezeu-lume: „Este foarte bine a ști ce e făptura și ce e Făcătorul, ce este lucrul și ce este Ziditorul: că de ar fi știut să le despartă bine pe acestea vrăjmașii adevărului n-ar fi încurcat toate, răsturnând jos cele de sus [...] dacă ar fi știut elinii să filozofeze bine despre făptură, n-ar fi cinstit făptura în locul Făcătorului [...] de vei rămâne la minunea zidirii și te vei opri la frumusețea lucrurilor, lumina ta s-a făcut întuneric; sau mai bine zis, te-ai folosit de lumină spre a te întuneric“, SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Cele dintâi omilii la Facere I*, 1, traducere și note Adrian Tănăsescu-Vlas, Ed. Sophia, București, 2004, pp. 9-10. Observăm că Sfântul Ioan, asemenea Sfântului Vasile, purcede la tâlcuirea referatului Creației tot de la problematica filozofică, mai ales a celor care cu intenție sunt porniți împotriva adevărului, și acest fapt pune în valoare un mare adevăr al Bisericii și anume acela potrivit căruia teologia este teologhisire la nevoie și din necesitate. În rest, totul se cinsteste în tăcere. Pentru poziția Bisericii față de filozofie vezi: † N. CORNEANU, *Miscellanea Patristica*, pp. 61-75; † N. CORNEANU, *Sfinții Părinți și filozofia în: Rațiunea mistică*, București, anul III, nr. 1-2, 1996, pp. 56-74; † N. CORNEANU, *Patristica Mirabilis*, Ed. Polirom, Iași, 2001, pp. 61-72.

56. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilii la Hexaemeron I*, 11, p. 34; II, 1, p. 35. „Pentru că din toate trebuie slăvit Creatorul“ VIII, 7, p. 191; și, IX, 5, p. 213.

ditatea Rațiunii divine, vor fi chiar o exemplificare a ei, așa cum razele soarelui sunt o exemplificare și o manifestare a luminii lui⁵⁷.

***Sobornicitatea participării la Adevăr
prin rațiune/raționalitate***

Tainică, prin adâncimea și profunzimea ei, raționalitatea nu poate fi ceva abstract și cu totul exterior, la care omul să nu poată participa. Dimpotrivă, Sfântul Vasile tocmai aceasta arată, că omul, după chipul lui Dumnezeu (Fc 1, 26) este chemat, prin tot ceea ce face, să ia parte la bucuria fapturilor (întreținând și crescând rațiunea din ele într-un colocviu fără sfârșit), împărtășindu-se prin ele, în mod mijlocit, de Dumnezeu: „Orice mișcare săvârșită fie cu lucrarea minții, fie cu lucrarea trupului să se săvârșească după voia lui Dumnezeu⁵⁸”.

Urmărind în permanență voia lui Dumnezeu, omul își descoperă vocația de „dirijor” în creație, acompaniind armonizarea tuturor rațiunilor lucrurilor, după partitura scrisă de Cuvântul dumnezeiesc, cu binecuvântarea Tatălui și însuflarea Duhului. Așa, psalmistul laudă pe Dumnezeu „în psaltire și în alăută” (Psalmul 148, 3), iar Sfântul Vasile comentându-l zice: „Mai întâi trebuie să laudăm pe Dumnezeu în chitară, adică să facem să fie armonioase lucrările pe care le facem cu trupul⁵⁹, pentru ca apoi întreaga noastră făptură să devină armonioasă în ea însăși, aducând cântare bineplăcută Ziditorului:

„Alcătuirea trupului omenesc este în chip figurat psaltire și instrument armonic muzical pentru înălțarea de imnuri Dumnezeului nostru. Faptele trupului nostru care duc la slăvirea lui Dumnezeu sunt psalmi atunci când trupul, în armonie cu rațiunea, ne fac să nu săvârșim nimic disonant în mișcările noastre⁶⁰”.

Aceasta pentru că nu se poate ca participând la armonia cosmosului să nu te umpli și tu de încântare, tot așa precum nu se poate ca

---

57. Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica*, pp. 165-167.

58. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Tâlcuirea la Psalmi, Omilia VII, 6*, p. 130.

59. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia VII, 2*, pp. 120-121.

60. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia VI, 1*, p. 99.

un dirijor, conducând orchestra, să nu simtă el mai întâi, prin toți porii ființei lui, frumusețea armoniilor din partitură.

Sfântul Vasile arată că toate acestea nu se pot realiza la întâmplare, ca și cum hazardul ar provoca armonia din lume:

„[...] nu oricine la întâmplare poate privi tainele dumnezeiești, ci numai acela care poate fi instrument muzical armonios al făgăduinței, încât, în loc de instrumentul muzical numit psaltire, sufletul lui să fie mișcat prin lucrarea Sfântului Duh”⁶¹.

Dimpotrivă, imaginea armonizării ne duce la ideea de comuniune și de lucrare sobornicească a participării noastre la Adevăr. O astfel de lucrare nu se împlinește prin însumarea constrângătoare a părților, ci doar prin participarea activă și liberă a fiecărui element la unitatea întregului, în propria distincție⁶². De altfel, tema sobornicității este însăși caracterul Bisericii și, în același timp, realitatea ce distinge în mod constant gândirea proprie ortodoxiei de gândirea speculativ-filozofică sau raționalistă⁶³. Însă omul, prins de mirajul raționalismului și

---

61. SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Omilia X*, 1, p. 210.

62. Este vorba de o sobornicitate care cuprinde în sine tot cosmosul, având în centrul său sobornicitatea persoanelor umane. Sfântul Vasile subliniază: „*Cu cât vei căuta să adâncești mai mult rațiunile pentru care au fost făcute existențele și rațiunile după care se conduc, cu atât mai mult vei contempla măreția Domnului [...] Dar pentru că o singură minte și cercetarea unui singur om nu sunt îndestulătoare să înțeleagă cât de puțin mărețiile lui Dumnezeu, psalmistul ia pe toți cei blânzi pentru săvârșirea de obște a acestei lucrări*”, în: SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Tâlcuire la psalmi, Omilia VIII*, 3, p. 150.

63. După cum se poate vedea și din gândirea Sfântului Vasile cel Mare, teologia primelor secole și apoi cea care a urmat n-a avut ca obiectiv excluderea rațiunii și combaterea, fără motiv, a filozofiei. Dimpotrivă, i-a recunoscut filozofiei tot efortul depus pentru cultivarea omului și chiar i-a împrumutat din terminologie; în același timp i-a restituit acesteia forme pline de bogăție în semnificații, ajutându-o să-și depășească limitele: „*Părinții Bisericii nu s-au lăsat în nici un fel dominați pur și simplu de categorii «grecești», străine Revelației. Conceptele și cuvintele folosite pentru a desemna realitățile tainice proprii Tradiției au fost reformulate și rafinate; unele și-au văzut semnificația deplasându-se și precizându-se, altele au fost inventate. Astfel, aceste împrumuturi făcute, dar transformate profund de întrebuintarea lor teologică, s-au întors în această cultură, îmbogățite în plan filozofic sau chiar științific, cu o justețe și cu o precizie până atunci necunoscute*”. Ghislain LAFONT, *O istorie teologică a Bisericii*, traducere de Maria-Cornelia Ică jr., prezentare diac.

satisfăcut de posibilitățile lui, nu poate gândi sobornicește, ci fiecare, instituindu-se ca ultim centru de reflexie, are pretenția că-i depășește pe toți ceilalți, combătându-i. De partea cealaltă, omul ascultător de Dumnezeu și căutător al Adevărului Întrupat (In 16, 6) se face simțit prin aceea că niciodată nu-și impune propria părere în detrimentul celorlalți, ci activându-și până la maximum propriile posibilități de înțelegere își supune propriile concluzii Adevărului comunitar al Bisericii, care în Duhul Sfânt, va conglăsa sau nu cu el. Dar aceasta nu se va realiza numai print-un demers intelectual, ci doar pe traiectoria adăugării permanente, intime și structurale la Adevăr, ceea ce coincide cu înscrierea noastră voită pe Calea vie a experienței și trăirii a tot ceea ce înseamnă Tradiția Bisericii⁶⁴.

În afara sobornicității orice tip de gândire are o pronunțată tendință spre raționalism, ceea ce nu are legătură cu rațiunea/rațiunile din lucruri. În solipsism rațiunea omului rămâne doar un exercițiu autonom. Este ceea ce denumește în mod unanim, mai ales în ultimele două secole, noțiunea de individualism⁶⁵, fenomen ce caracterizează

Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2003, p.89; vezi și: *Fides et ratio, Scrisoare Enciclică a Suveranului Pontif, Ioan Paul al- II-lea către Episcopii Bisericii Catolice cu privire la raportul dintre credință și rațiune*, Ed. Presa bună, Iași, 1999, pp. 31-33; 49-53; 56-59.

64. Sfântul Ioan Gură de Aur recomandă fapta-făptuirea oricărui mod de explicație: „*Nimic nu îndeamnă pe cineva pe calea adevărului ca viața curată. Oamenii nu se uită atât la ce spunem noi ci la ce facem noi [...] Chiar dacă am filosofa noi de nenumărate ori cu cuvântul și am vorbi despre supunere la voia lui Dumnezeu, dar dacă atunci când se ivește prilejul nu arătăm prin fapte, ce am spus nu folosește, atât cuvântul nostru, cât valorează fapta*“. SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Facere, VIII, 5*, traducere pr. prof Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 87; în același sens vezi și: A. MIRONESCU, *Kairos, eseu despre teologia istoriei*, Ed. Anastasia, București, 1996, p. 105. Ceea ce de altfel zice și Mântuitorul: „*Fericit cel ce va face și va învăța*“ (Mt 5, 19).

65. „*Înțelegem prin «individualism» negarea oricărui principiu superior individualității și. ca urmare, reducerea civilizației în toate domeniile la elemente exclusiv umane [...] Un punct de vedere profan, antirațional, așa cum îl înțelege umanismul Renașterii*“. René GUËNON, *Criza lumii moderne*, traducere de Anca Manolescu, prefață de Anca Manolescu și Florin Mihăilescu, Ed. Humanitas, București, 2008, pp. 91-106; iar pentru rădăcinile individualismului: Vladimir LOSSKY, *Introducere în teologia or-*

întreaga viață contemporană în toate aspectele desfășurării ei. Tot mai mulți sunt cei care zic că acest fenomen îl întâlnim în special în lumea Occidentală⁶⁶, deși fenomenul a invadat de mult și Răsăritul creștin, el recunoscându-se printr-un accent exagerat pus pe elementul uman: mai exact, omul e considerat element. Se încearcă reducerea tuturor fenomenelor umane la un singur numitor comun: utilitate. Această atitudine aplicată la problematica noastră ar însemna nu numai reducerea raționalității lumii la raționalismul speculant⁶⁷ și motivat de interese pragmatice, ci chiar alunecarea lui pe o pantă mult mai periculoasă, până la zona iraționalului pățimaș, situație în care omul cu greu mai poate distinge între patimă și rațiune, întrucât patima în sine este iraționalitate. De aceea, găsim la Sfântul Vasile cel Mare și în toată spiritualitatea filocalică, descrise până la cele mai mici amănunte, subtilitățile pe care le îmbracă iraționalitatea pățimașă⁶⁸, care înlocuiește

---

todoxă, traducere de Lidia și Remus Rus, prefață Pr. Dumitru Popescu, Ed. Enciclopedică, București, 1993, pp. 49-53.

66. Antiteza dintre Orient și Occident s-ar putea caracteriza, în situația actuală, prin menținerea superiorității contemplației asupra acțiunii în Orient și prin poziția contrară a Occidentului care consideră acțiunea superioară contemplației. Dacă în Orient acest spirit a existat dintotdeauna, în Occident spiritul acțiunii s-a ivit într-o epocă recentă, fapt ce sugerează că e vorba de o anomalie, cf. R. GUËNON, *Criza lumii Moderne*, p. 65.

67. „Occidentalii moderni se rezumă, în materie de cunoaștere, la cunoașterea rațională și discursivă, deci indirectă și imperfectă, o cunoaștere numită reflectată, după scopuri practice, angajată în acțiune până la negarea a tot ceea ce o depășește; ei nu realizează că acțiunea separată de principiu, degenerază [...]” R. GUËNON, *Criza lumii Moderne*, p. 67; vezi și: M. VULCĂNESCU, *Bunul Dumnezeu cotidian...*, pp. 35-44; André SCRIMA, *Antropologia apofatică*, volum îngrijit de Vlad Alexandrescu, Ed. Humanitas, București, 2005, p. 24.

68. Părintele Stăniloae, după învățătura Părinților Bisericii pe care și-a impropiat-o, ne arată legătura ce există între patimă și iraționalitate. El zice: „*Patima este ceva irațional. Totul pe lume este rațional, având temeiul într-o rațiune divină, numai patima este irațională. Aceasta se manifestă prin aceea că, deși omul vede că lucrurile finite nu pot răspunde aspirațiilor lui infinite, totuși continuă, în mod irațional să se lase purtat de patima sa egocentrică [...] Prin iraționalismul lor amăgitor, prin abaterea omului de la ținta sa adevărată, patimile țin ființa umană într-un întuneric de neștiință.*” Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica*, p. 59; vezi și: G. VLĂDUȚESCU, *O istorie a ideilor filozofice...*, pp. 296-302. Pornind de la părintele Stăniloae și în acord cu cele de până aici, am putea concluziona tema dezvoltată în patru

calitatea omului de făptură rațională⁶⁹. Dacă mai sus puteam indica individualismul ca aparținând omului occidental, cu mult mai mult putem afirma că raționalismul⁷⁰, atunci când devine mască de ascundere a iraționalului e o formă gravă de patologie care poate avaria orice om, de oriunde, atunci când el însuși nu și-a dat vieții sale un sens și un scop, potrivite demnității pline de Rațiune/Raționalitate întru care a fost creat.

Concluzie

Nu vrem să-i stigmatizăm în vreun fel și nici să-i enumerăm în categoria amintită mai sus pe preopinenții neamului nostru, însă nici nu putem să nu ne îngrijorăm de cât de mult au îngăduit aceștia să se lase (și alții încă se mai lasă) influențați. Lor și celor de un fel de a fi cu ei nu le opunem, dar le așezăm alături gândirea sobornicească a Tradiției Ortodoxe, după exemplul Sfântului Vasile cel Mare, și

---

termeni pe care îi indicăm ca elemente cheie ale textului: 1. raționalitate: rațiunea conformă cu un scop; 2. raționalism: o raționalitate fără scop; 3. iraționalitate: o rațiune activă împotriva scopului; 4. înțelepciune: contemplarea lui Dumnezeu din toate și în toți („O ieșire din sine spre cunoașterea prin Duh, e contemplarea minții reîntoarsă în duhul său din împrăștierea la suprafață”. Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica*, p. 162).

69. „Sfinții Părinți fac o distincție, la nivelul omului, între minte (νοῦς) și rațiune (λόγος). Rațiunea este facultatea care cugetă lucrurile cuprinzându-le în concepte diferite, numite și ele rațiuni (λογολ – de aici și raționalitatea n.n.) pentru faptul că pot fi obiecte ale rațiunii. Mintea este facultatea care cugetă conținuturi fără să le delimiteze în concepte (aceasta ar reprezenta principiul noetic al omului n.n.)”. Vezi: Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și Mistica*, p. 239; și pp. 211-237 – și pentru căile prin care se poate ajunge la o minte curată.

70. De aceea, nu se poate pătrunde în adâncurile spirituale pe cale rațională(istă), deoarece categoriile rațiunii definesc, pun margini, deosebesc ceva de altceva. Ele sunt, deci, aplicabile numai realităților mărginite, care se disting între ele; dumnezeirea fiind infinită, nepuizabilă, nu poate fi obiect al determinărilor raționale. Scolastica tomistă nu admite o altă cale de cunoaștere a rațiunilor din lucruri și a lui Dumnezeu din lume decât cea discursiv-deductivă, care ar fi singura cale de cunoaștere. Cf. Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și mistica*, pp. 167-170; 180; TEILARD DE CHARDIN, *Fenomenul uman*, pp. 46-49; 226; P. A. FLORENSKI, *Stâlpul și temelie Adevărului I*, p. 12; *III*, pp. 27-28; HANS URS VON BALTHAZAR, *Dieu et l'homme d'aujourd'hui*, traduit par, Robert Jivard, Desclée de Brouwer, 1996, pp. 330-336.

viziunea plină de lumină a firescului din „rânduiala”⁷¹ românească⁷²,

71. „Prin legile firii toate făpturile sunt într-o nesfârșită solidaritate și armonie. Rânduiala e deci viață și nicidecum o încremenire. E temelia de armonie, de echilibru, de înțelepciune. Această temelie n-o putea pune decât Acel care a pus în fire sămânța și formele vieții. Rânduiala lumii izvorăște din înțelepciunea lui Dumnezeu. E voința și dragostea Lui, organizând lumea în așa fel încât ca să se apropie mai mult de chipul și asemănarea Lui [...] În rânduială omul își îndeplinește misiunea de mijlocitor între lume și Creator”, cf. O. PAPADIMA, *O viziune românească asupra lumii*, pp. 65, 67, 167. Altfel zis, cel ce ascultă de rânduială e ca și cum ar asculta de Dumnezeu. De aceea, poate, sistemele morale nu prea au avut trecere printre români (oricât ar încerca unii să le teoretizeze sau să le impună). Oricât de înalt ar fi prezentate aceste sisteme morale, românul tot rânduiala lui și-o ține, ca pe o datorie sfântă, indiferent ce zice unul și altul.

72. Pe lângă autorii români citați până aici mai indicăm, selectiv, câteva repere bibliografice, pentru o viziune echilibrată, responsabilă, luminoasă și plină de nădejde asupra neamului nostru: M. VULCĂNESCU, *Dimensiunea românească a existenței*, pp. 112, 120, 141-142, 144-146, 149-152; M. VULCĂNESCU, *Bunul Dumnezeu cotidian*, p. 31; M. VULCĂNESCU, *Prolegomene sociologice la satul românesc*, ediție îngrijită de Marin Diaconu, Ed. Eminescu, București, 1997, pp. 120-123, 136-137; M. VULCĂNESCU, *Pentru o nouă spiritualitate filosofică*, Ed. Eminescu, București, 1996, pp. 63-66; 223-230; Simion MEHEDIŢI, *Poporul (cuvinte către studenți)*, ediția a III-a, Ed. Cugetarea, București, 1939, pp. 20-26, 120-129, 133-146, 188, 216-220, 223; S. MEHEDIŢI, *Creștinismul românesc*, prefață de Dumitru Muster, ediție îngrijită de Dora Mezdrea, Ed. Anastasia, București, 1995, pp. 135-156, 186; S. MEHEDIŢI, *Pentru Biserica noastră, în: Către noua generație*, Ed. Minerva, București, 1912, pp. 35-36; S. MEHEDIŢI, *Ce trebuie să cugete un român despre Țara și Nația Română*, cuvinte ținute la sărbătoarea școlarilor, Ed. „Viața Românească”, București 1921, pp. 9-20; Nicolae STEINHARDT, *Jurnalul fericirii*, ediție îngrijită de Virgil Ciomoș, postfață și repere bio-bibliografice Virgil Bulat, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1997, p. 64; N. STEINHARDT, *Primejdia mărturisirii, convorbiri cu Ion Pinte*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 112; N. STEINHARDT, *Monologul polifonic*, ediție îngrijită de Virgil Bulat, Cluj-Napoca, 2001, pp. 66-69; A. MIRONESCU, *Certitudine și adevăr*, Casa școlilor, pp. 23-41; 43-67; 84; Pr. D. STĂNILOAE, *Ascetica și Mistica*, pp. 266-267; Pr. M-A. COSTA DE Beauregard, Pr. D. STĂNILOAE, *Mică dogmatică vorbită, Dialoguri la Cernica*, traducere Maria-Cornelia Oros, Ed. Deisis, Sibiu, 1995, p. 54; E. BERNEA, *Spațiu, timp și causalitate la poporul român*, pp. 141; 155-165; 176-183; 192-203; 203-211; 213-227; 228-231; Mircea ELIADE, *Lucrurile de taină*, ediție îngrijită, note, prefață, Emil Manu, Ed. Eminescu, București, 1995, pp. 382-383; Nichifor CRAINIC, *Ortodoxie și etnocrație*, studiu introductiv, îngrijirea ediției, note, de Constantin Schifirneț, Ed. Albatros, București, 1997, p. 26; Pr. Dumitru POPESCU, „Raționalitatea Creației și implicațiile ei”, în: *Ortodoxia*, anul XIV (1993), nr. 3-4, pp. 31-35; Nicolae MOSOIU, „Raționalitatea lumii și misterul lui Dumnezeu-iubire”, în: *Revista teologică*, anul VII (1997), nr. 3, pp.

ambele fiind două aspecte, din multele posibile, a ceea ce numim raționalitate⁷³.

În rezumat, oferim trei caracteristici ale gândirii ce constituie, în viața Bisericii, soluții pentru depășirea antagonismului raționalism – raționalitate:

112-142; Ion POPESCU, „Teologie și raționalism”, în: *Buletin științific, seria teologie ortodoxă*, anul IX (2004), nr. 1, pp. 106-122; Pr. D. STĂNILOAE, „Noțiunea dogmei”, în: *Studii Teologice*, anul XVI (1964), nr. 9-10, pp. 534-571; Pr. Tache STEREA, „Raționalitatea creației și responsabilitatea omului în gândirea Sfinților Părinți”, în: *Studii Teologice*, anul LIII (2002), nr. 3-4, pp. 240-251; Pr. T. STEREA, „Raționalitate, libertate și responsabilitatea omului în gândirea părintelui Stăniloae”, în: *Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”*, București, 2002, pp. 240-251.

73. Celor trei caracteristici ale tradiției creștine expuse mai sus (nota 70), le adăugăm pe a patra, nu în completare, ci ca o exprimare contemporană, ortodox-românească, a aceluiași fond teologic al Bisericii și totodată ca un răspuns-concluzie la acea nedreaptă acuză despre care s-a vorbit în această dezbateră. Este vorba de **caracterul antropic al Creației**, formulat de pr. Doru Costache, ca o interpretare a gândirii despre raționalitatea lumii la părintele Dumitru Stăniloae. Acesta din urmă, plecând de la gândirea Sfântului Maxim Mărturisitorul, potrivit căreia lumea are o raționalitate, o ordine, un sens, merge mai departe și înțelege raționalitatea lumii ca premisă pentru conștiință, fără a derapa prin aceasta în animism. Concret, lumea nu este spațiu neutru în care omul să se întâlnească cu Dumnezeu și cu semenii; nu este doar un decor al istoriei divino-umane, ci un spațiu deschis, dinamic spre împlinirea pe care i-o oferă multiplele întâlniri dintre conștiințe. Părintele Stăniloae zice: „*Conștiința creată e adusă la existență în legătură ontologică cu raționalitatea plasticizată a lumii [...] Scopul Creației se împlinește astfel prin aducerea la existență a persoanei conștiente create, pentru că și Creatorul e Persoană și pentru că Creația are ca scop realizarea unui dialog între Persoana supremă și persoanele create*”. (Cf. Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia dogmatică ortodoxă, vol. I*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, p. 378). Este ceea ce se numește – și se certifică – de către știință ca fiind principiul cosmologic antropic, bineînțeles cu o aprofundare originală a părintelui în spiritul tradiției Bisericii Răsăritene. Părințele Stăniloae nu concepe raționalitatea cosmosului fără perspectiva unui răspuns al omului față de această Conștiință. Universul ar fi un mare mister gol și sterp, o raționalitate inutilă, lipsită de rost dacă nu ar fi expresia și chemarea Creatorului adresată conștiinței umane, pe de o parte, iar pe de alta, ar rămâne o raționalitate neactualizată dacă nu s-ar constitui într-un răspuns față de Creator. Să luăm aminte! Cf. Pr. Doru COSTACHE, „Colocviul fără sfârșit. Rațiunea de a fi a Creației în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae”, în: Teodor BACONSKY și Bogdan TĂTARU-CAZABAN (eds), *Dumitru Stăniloae sau Paradoxul Teologiei, Centenar 1993/2003*, editura Anastasia, 2003, pp. 183-240; aici, pp. 202-204.

1. Viziunea personalistă a Logosului. Pentru gândirea raționalistă, începând din Antichitate, Logosul se confundă cu o structură impersonală, armonioasă și divină a cosmosului în întregime. Pentru creștini însă, Logosul se identifică cu o Persoană: Hristos. Prin această viziune se trece de la o doctrină anonimă și oarbă a vieții la nădejdea că suntem mântuiți de o Persoană, Hristos Întrupat, în calitatea noastră de persoane. Această personalizare a mântuirii ne dă posibilitatea, printr-un exemplu concret, să înțelegem care este calea de trecere de la o viziune la alta asupra lumii. Când divinul, Logosul, nu mai e identic cu cosmosul și nicio structură impersonală, ci dimpotrivă, o Persoană, Iisus Hristos Dumnezeu și Om adevărat, alta este angajarea omului în viață, alta responsabilitatea, alta și nădejdea. Pornind din acest punct, nu rațiunea va fi facultatea teoretică prin excelență, ci credința.

2. Credința luminătoare a rațiunii. Spre deosebire de filosofi și raționaliști care se încred doar în puterea minții lor de a căuta și a găsi adevărul, creștinii sunt încredințați că accesul la Adevăr nu se face, în primul rând și înainte de orice, prin intermediul rațiunii umane. Modul de a te apropia de Adevăr, de a-L cunoaște și chiar de a-L contempla, e de acum de un cu totul alt ordin. Ceea ce contează nu mai e inteligența exclusivă, ci încrederea în Cuvintele Adevărului Întrupat, Dumnezeu-Omul. Nu mai e nevoie să gândești de unul singur, ci să ai încredere în Altcineva. În aceasta constă diferența cea mai profundă între filozofie și religie. Hristos ferește pe cei „săraci cu Duhul“, în timp ce „intelligenții“ cei „trufași“, preocupați de raționalismele lor, vor trece cu orgoliu și aroganță pe lângă esențial (vezi Ponțiu Pilat). Nu înțeleg că Adevărul e în relație, nu în raționament.

3. Smerenia „omului simplu“. Tocmai fiindcă nu mai e vorba de a gândi de unul singur, ci de a te încrede în Altul, creștinul preferă smerenia „omului simplu“ în locul judecății filosofale. Recunoaștem în această smerenie două aspecte: pe de o parte, smerenia „obiectivă“ – dacă e permis – sau desăvârșită, a Logosului dumnezeiesc, care S-a Întrupat în condiția smerită a robului, a omului (ceea ce pentru speculația raționalistă e prea puțin), pe de altă parte smerenia „subiectivă“, a propriei noastre gândirii pentru a face loc credinței (ceea ce pentru cei care își zic înțelepți cu siguranță e prea mult). Dumnezeuul creștinilor nu se mai înfățișează măreț, mândros, atotputernic ci „slab“ (smerit) și

milostiv, până într-atât încât se lasă răstignit – ceea ce pentru cei neînțelegători e o dovadă suficientă ca să nu-L mai considere Dumnezeu, iar pentru creștini, „putere și slavă“ (1 Cor 1, 14)⁷⁴.

Așadar, este de datoria generației noastre să repunem în valoare locul rațiunii în ființa umană și, în același timp, față de contemporanii noștri, care continuă să considere ortodoxia românească o piedică în calea dezvoltării sociale, să afirmăm că nu atât de Ortodoxie, cât de ortodocșii asumați în propriul Botez depinde adevărata *Schimbare la Față* a românilor și a României.

---

74. Pentru o detaliere a subiectului vezi: L. FERRY, *Învață să trăiești*, pp. 71-79.